

УДК: 330.564.2

Тематичний розділ: Економічна теорія та історія економічної думки

Фаріон М.М.

к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

**ПОСИЛЕННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЗА УМОВ
ВСЕБІЧНОЇ СУЧАСНОЇ КРИЗИ ВІТЧИЗНЯНОГО СУСПІЛЬСТВА**

**STRENGTHENING DIFFERENTIATION OF PROFITS POPULATION
UNDER COMPREHENSIVELY PRESENT CRISIS DOMESTIC SOCIETY**

Анотація: досліджено структуру джерел грошових доходів населення за даними обстеження матеріального стану домогосподарств. Проведено порівняльний аналіз прожиткового мінімуму в Україні з рівнем оплати праці в США та країн Європи. Приділено увагу показникам нерівності у доходах 10% найбагатших та 10% найбідніших країн світу з індексом «Джині».

Ключові слова: дохід, диференціація доходу населення, прожитковий мінімум, оплата праці, мінімальна заробітна плата, ринкові реформи, економічна криза.

Аннотация: исследована структура источников денежных доходов населения по данным обследования материального состояния домохозяйств. Проведен сравнительный анализ прожиточного минимума в Украине с уровнем оплаты труда в США и стран Европы. Уделено внимание показателям неравенства в доходах 10% самых богатых и 10% самых бедных стран мира по индексу «Джини».

Ключевые слова: доход, дифференциация дохода населения, прожиточный минимум, оплата труда, минимальная заработная плата, рыночные реформы, экономический кризис.

Annotation: in the article is considered the structure of sources of cash income according to a survey of household financial status. A comparative analysis of the living wage in Ukraine is conducted of the level of pay in the US and Europe. Attention is paid to indicators of inequality in incomes of the richest 10% and 10% of the world's poorest countries with an index of "Gini".

Keywords: income, income differentiation, cost of living, wages, minimum wages, market reforms, economic crisis.

Постановка проблеми: Одним з найбільш вагомих факторів занепаду країни залишається низький рівень життя населення, а також суттєве поглиблення регіональної диференціації їх доходів. Сучасні дослідники підкреслюють, що соціальними наслідками після проведення ринкових реформ в Україні, стало зниження рівня життя основної маси населення, а соціально-економічні трансформації, які відбуваються в Україні, супроводжуються поглибленим зростанням нерівності в розподілі результатів економічної діяльності. На сьогоднішній день соціальні наслідки зниження життєвого рівня населення є настільки значимими, що загрожують порушенням соціально-економічної стабільності у державі.

Аналіз основних досліджень і публікацій: свій внесок у розробку проблеми диференціації доходів населення в Україні здійснили вітчизняні науковці серед яких варто відзначити В.С. Заяць, Г.С. Кваснікова, А.В. Саввова, А.Н. Гвелесіані, М.І. Долішній, А. Колота, В. Мандибура, А. Ревенка, Ю. Саєнка та інші. Вище окреслені проблеми досліджувалися та знайшли своє висвітлення у працях зарубіжних вчених, зокрема Н. Абакумової, С. Анікієва, Н. Каквані, В. Майєра, Б. Мілановича, Н. Ферейри та інші.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми: проблемам забезпечення гідного рівня життя населення присвячено вагома частина наукових праць та досліджень. Науковці сучасності розглядають дану тематику під різними кутами зору, досліджуючи причини бідності, нерівності у розподілі доходів, приділяють увагу межі бідності та прожитковому мінімуму. Проте сучасні економічні тенденції в Україні вимагають поглиблення вивчення даної

проблеми, що передбачає посилення концентрації уваги на проведенні комплексної оцінки сучасного стану доходу населення України та його диференціації з співставленням розміру прожиткового мінімуму та заробітної плати з країнами Європи та США.

Мета статті: проведення всебічного дослідження доходу населення України, а також аналіз рівня прожиткового мінімуму, реального рівня оплати праці та порівняння отриманих результатів із країнами Європи та США.

Виклад основного матеріалу: диференціація доходів населення є одним з найважливіших соціально-економічних показників, вона характеризує міру нерівномірності розподілу матеріальних і духовних благ між членами суспільства. Велика різниця у доходах впливає, в першу чергу, на соціальне його життя, розшаровує людей за статусами і класами. Саме для того, щоб пригальмувати ці негативні тенденції, в першу чергу необхідно здійснити комплексний аналіз диференціації доходів населення. Згідно опрацьованих джерел можна виділити декілька причин, які пояснюють нерівність доходів: різні інтелектуальні і фізичні здібності, різні рівні освіти та кваліфікації, професіональні навички та здатність до ризиків, монополізм на ринку товарів та послуг, вдачею та зв'язками [1, с 16].

Поняття дохід є надзвичайно розповсюдженим і широко застосовуваним у теорії та практиці ведення бізнесу. У різні періоди розвитку економічної думки категорія «доходу» була об'єктом ґрунтовного вивчення та розглядалася як на мікро-, так і на макрорівнях представниками різних наукових шкіл. Сучасне трактування категорії «дохід» значно модифікувалося, проте до цього часу не набуло стійкого значення, оскільки в економічній літературі, довідникових виданнях, нормативних документах відсутня єдність підходів до його тлумачення. Найпоширенішим є визначення доходу, наведене в українській Економічній енциклопедії: дохід – це грошові та інші цінності, одержані в результаті певної діяльності; результат виробничо-господарської діяльності, отриманий як різниця між вартістю реалізованої продукції й послуг та витратами [2].

Формування грошових доходів населення здійснюється за рахунок оплати праці робітників, виплат із соціальних фондів (соціальних трансфертів), підприємницьких доходів, доходів від власності, від особистого підсобного господарства та індивідуальної трудової діяльності, інших доходів (аліментів, гонорарів, спадщини, благодійної допомоги тощо). Для того, щоб дослідити диференціацію доходів населення України в умовах всебічної сучасної кризи вітчизняного суспільства, необхідно розуміти кризу взагалі і економічну кризу зокрема як явище, яке несе великий вплив, як на економіку держави загалом, так і на економічну діяльність кожного громадянина.

Сьогодні для українського суспільства характерними є три види кризи, кожна з яких чинить великий вплив на життя громадян і зокрема на їхні доходи:

- **духовна криза.** Українське суспільство сьогодні пронизано корупцією, хабарництвом, обманом, насиллям, злочинністю, тероризмом, торгівлею наркотиками, і як результат – брак людської гідності;

- **політична криза.** Українській державі дуже не вистачає висококваліфікованих, освічених і чесних політиків, які рішуче проводили б реформи і робили б все можливе для покращення життя громадян;

- **економічна криза.** Найважливіша фаза економічного циклу, в якій відбувається глибокий розлад економічної системи і водночас тимчасове вирішення її суперечностей [3].

Розглянемо економічну кризу, її причини, вплив на економіку України більш детально. Сучасна світова економіка пережила глибоку фінансову кризу, яка значною мірою визначила хід економічного розвитку, в тому числі і в нашій державі. Україна доволі швидко увійшла в кризову ситуацію, хоча спочатку здавалося, що її економіка зможе легко пережити світову фінансово-економічну кризу, оскільки вона меншою мірою інтегрована у світовий економічний простір. Проте криза в країні набула особливої гостроти. Це виявило структурні, економічні, фінансові, політичні проблеми в українській економіці. За таких умов надзвичайно актуальним є виявлення глибинних причин фінансово-економічної кризи та пошук найбільш адекватних для вітчизняної

економіки антикризових заходів. Уповільнення темпів росту економіки, інфляція та зниження курсу національної валюти, ріст безробіття свідчать про кризову ситуацію в Україні. Передумови теперішньої кризи сформувалися ще до 2008 року, насамперед це зумовлено було ліберальною політикою уряду. Рекомендації західних експертів, які не завжди вірно розуміли реалії перехідної економіки в Україні, сприймалися нашою владою некритично і реалізувалися непрофесійно. Розвиток економіки відбувався стихійно. Базовою причиною кризи стало вичерпання можливостей промислової бази та промислової інфраструктури, сформованих ще в роки СРСР. Моральне і фізичне зношення виробничих фондів зумовили зниження продуктивності праці, а отже і загальної ефективності економіки. Саме стан виробничих потужностей і відсутність необхідних капіталовкладень в їх модернізацію протягом більше як 20 років обумовили відставання в промисловому і технічному розвитку [4].

Економічна криза несе безпосередній великий вплив також на доходи населення та їх диференціацію. Розглянемо структуру джерел грошових доходів населення за даними вибіркового обстеження матеріального стану домогосподарств за III квартал 2013 та 2014 років, які представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Доходи домогосподарств [5]

Доходи домогосподарств	Разом всі домогосподарства			
	2013		2014	
	Млн. грн	%	Млн. грн..	%
Оплата праці	152 541	39,9	158 911	40
Прибуток та змішаний дохід	75 210	19,7	83 696	21,1
Доходи від власності (одержані)	19 638	5,1	23 516	5,9
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	134 735	35,3	130 637	33
Грошові доходи, разом	382 124	100,0	396 760	100,0

З таблиці видно, що найбільшу питому вагу у 2013 р. в загальній структурі грошових доходів займають такі показники, як оплата праці та соціальні допомоги. Така ж тенденція спостерігається і в 2014 р. Найменшу ж частку у доходах населення становлять доходи від власності, прибуток та змішаний дохід. Наявний дохід, який може бути використаний населенням на придбання товарів та послуг, збільшився на 4,4%, а реальний наявний, визначений з урахуванням цінового фактора, зменшився на 9%. Наявний дохід у розрахунку на одну особу за III квартал 2014 р. становив 7 400 тис. грн, що на 331,6 грн більше, ніж у відповідному періоді 2013 року. Але, незважаючи на це, в Україні продовжує зростати бідність. За результатами останніх соціологічних опитувань тільки 2% дорослого населення України вважають себе багатими, майже 8% зараховують себе до середнього класу, а решта само ідентифікуються, як бідні. Такі показники не є дивиною, якщо подивитись на рівні прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати в Україні. Прожитковий мінімум на працездатну особу на даний час в Україні становить як і в 2014 році 1218грн. Лише з 1 грудня він збільшиться на 13% – до 1330 грн., для порівняння прожитковий мінімум, у 2011 році – 953 гривні, у 2012 році – 1095 гривень, у 2013 році – 1176 гривень, у 2014 – 1218 гривень, 2015 – 1218 гривень. Але, як бачимо, цифри свідчать, що такий прожитковий мінімум не забезпечить людям нормальний рівень життя, при сьгоднішніх ринкових цінах на товари споживання та комунальні послуги.

Рис. 1. Прожитковий мінімум в Україні [5]

Вагомий вплив на поведінку домогосподарств на ринку праці має рівень оподаткування фонду оплати праці підприємств та доходів домашніх господарств. У 2012 р. податкове навантаження на працю у вітчизняній економіці становило 1,62, що значно вище відповідних показників у США, Канаді, Японії, Великобританії. Серед різних видів податкових платежів навантаження на працю складало: 2009 р. – 10,5%, 2010 р. – 10,7%, 2011 р. – 11,3%, 2012 р. – 10,9%, 2013 – 10,6% [6, с. 289]. На основі проведеного аналізу ми можемо стверджувати, що значення цього показника для України є високим, значно перевищуючи рівень більшості країн ОЕСР.

На рівень життя домогосподарств впливає наявність особистих підсобних господарств. Станом на 2013р. земельні ділянки мали у своєму користуванні 54% домогосподарств, у містах – 35%, на селі – майже всі домогосподарства. Так, попри малу територію, що оброблялася особистими селянськими господарствами та ОПГ – вони виробляли 54% сільськогосподарської продукції: 50,5% у рослинництві та 59,7% у тваринництві. Худобу, птицю і бджіл утримували 29% домогосподарств, у містах – 9%, на селі – 76% домогосподарств [7, с. 11]. Такі дані відображають недостатньо ефективну діяльність домогосподарств в особистих підсобних господарствах та суттєвий вплив на збільшення їхнього доходу.

Офіційної статистики щодо майнового розшарування немає, проте нині експерти говорять про те, що різниця між доходами найбагатших та найбідніших в Україні складає щонайменше 40 разів. За підрахунками сукупні активи 100 найзаможніших українців складають 61% річного ВВП країни, тоді як сотня найбагатших росіян володіє лише третиною російського ВВП. «Середня зарплата в Україні на 2014 рік – 280 доларів. Це означає, що людині з таким доходом треба пропрацювати понад 13 тисяч років, щоб потрапити до Золотої сотні. А для того, аби очолити рейтинг, їй довелося б терпіти 7,6 мільйонів років, тоді як ще два роки тому було б достатньо і 3,5 мільйонів років», – пише «Кореспондент». А по теперішньому курсу валют знадобиться значно більше.

Загалом, за методологією ООН, кожен четверо з п'ятьох українців є бідними, виживаючи на менше, ніж 14 доларів на день, які у розвинених країнах вважаються межею бідності. За загальними оцінками дослідників, заможні українці акумулюють приблизно 85 % всіх заощаджень у банківській системі, 57% грошових доходів, 92% доходів від власності й 96% видатків на покупку валюти. Так, станом на 1 травня 2013 року, Міністерство доходів та зборів за результатами кампанії з декларування доходів та майнового стану зареєструвало 3770 офіційних мільйонерів, та 4 – мільярдери.

На перший погляд, статистичні свідчення про високу рівність доходів українців виглядають дуже авторитетно. За даними ООН, частка 10% найбагатших українців у сукупному доході становила близько 22,5%, а 10% найбідніших – 3,8%. Розрив може здатися великим – багаті отримують в 6 разів вищий дохід, ніж бідні, проте в більшості країн цей розрив ще більший. Навіть у відомій своєю щедрою соціальною підтримкою Швеції він дорівнює 6,2, тобто трохи більше, ніж в Україні. В таких країнах Східної Європи, як Польща та Латвія, співвідношення між доходом 10% найбагатших та 10% найбідніших рівне, відповідно, 9 та 10,3, тобто значно вище ніж в Україні. В Росії цей показник ще вище – 11. Навіть державно-капіталістична Білорусь, в якій майже відсутній великий приватний бізнес, має співвідношення доходів між найбагатшими та найбіднішими на рівні 6,1, що вище за Україну. Згідно з офіційними даними, Україна є країною з дуже високою рівністю доходів.

Рис. 2. Показники нерівності по доходах у деяких країнах світу [5]

Проте співвідношення доходів найбагатших та найбідніших є не найкращим показником, адже воно не враховує доходи 80% населення, що не належить до цих двох категорій. Для більш ретельного порівняння використовується так званий індекс «Джині». В 2009 році індекс «Джині» в Україні був 28,2 – трохи вище за Швецію (25) та Білорусь (25,82), й дуже близький до Німеччини – 28,3. Проте в більшості інших європейських країн цей показник все одно вищий. На фоні своїх польських та російських сусідів, з їх індексами «Джині», відповідно, 34,9 та 37,5, Україна виглядає країною з достатньо високою економічною рівністю. В 2011 році цей коефіцієнт зменшився до 27 одиниць, а в 2012 році знову становив 28 одиниць. Проте чи можна довіряти в цьому питанні офіційним цифрам? Адже саме за ними розраховує свої показники ООН. Всім нам добре відомі такі українські реалії, як виплата заробітної плати «в конвертах» та мінімізація офіційного прибутку бізнесом. Причиною цього є репресивна податкова система, неадекватно високі пенсійні збори з заробітної плати, сьогоднішні військові збори та інші проблеми, які створює для приватного сектора держава. Також диференціація має об'єктивні причини, якими є різні фізичні та розумові здібності членів суспільства, рівень освіти та професійної підготовки, нерівність володіння власністю, здатність до ризику, монополізм на ринку товарів і послуг, кількість членів родини та її віковий склад. Але основною причиною диференціації є відсутність справедливої соціальної політики держави, неспроможність профспілок захищати інтереси як працівників, так і соціально незахищених верств населення. Поляризація доходів населення призводить до соціально-економічних протиріч, що можуть закінчитися соціальним вибухом. З іншого боку, така диференціація доходів підриває стимули до праці, знижує її ефективність, відповідно знижується ефективність суспільного виробництва та знижуються темпи економічного розвитку країни [9].

В структурі витрат населення протягом 2009 - 2013 рр. спостерігалось домінування витрат на придбання товарів і послуг, наприклад, у 2009 р. ця стаття витрат у загальній структурі витрат і заощаджень становила 79,3%, що

на 6,7% менше в порівнянні з 2013 р. (у 2013 р. – 86%) [10, с. 344]. Отже, доходи населення спрямовуються, передусім, на споживання і, як наслідок, відбувається зменшення інвестиційної активності домашніх господарств. Показниками, які характеризують заощадження домашніх господарств, є нагромадження не фінансових активів, і приріст фінансових активів, що становили в 2013 р. 4,6% від структури витрат і заощаджень населення, в тому числі: 1,7% це – нагромадження не фінансових активів і 2,9% – приріст фінансових активів. Необхідно зазначити, що динаміка останнього показника суттєво змінювалась з 2009 р. по 2013 р. Так, найнижче значення приросту фінансових активів було досягнуто в 2013р. – 2,9%, у той же час, як в 2009 р. він становив 7,8% та в 2010 р., зріс на 4,3% і досяг свого максимального рівня 12,1% [11, с 46]. Це свідчить про зменшення заощаджень домогосподарств протягом останніх років.[8, с 67]

Висновки і пропозиції: Слід підкреслити, що останніми роками в Україні триває інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів на користь високоприбуткових груп на тлі скорочення частки доходів найбільш вразливих верств населення. Ступень нерівності доходів в країні не має аналогів серед європейських країн. Сучасна ситуація у сфері доходів характеризується великим накопиченням соціальної напруги, зниження якої можливе за рахунок створення державою умов для належного забезпечення якості життя населення.[9] Зважаючи на все вищесказане, слід зауважити, що в Україні існує досить значна диференціація доходів населення. Тому подолати її буде надзвичайно важко, але можливо, якщо провести грамотну економічну та соціальну політику. А для цього повинен в першу чергу настати мир на Сході нашої країни, позбавити влади олігархів, здійснити реальну статистичну оцінку нерівності у доходах, адже офіційна оцінка нерівності не відображає реального стану справ, оскільки не враховує не задекларованих грошових доходів, неформальної економіки й неформальних доходів.

Список літератури:

1. Бесчастна Д. О., Овчаренко К. С., Ткаченко І. О. Статистична оцінка диференціації населення України за рівнем його доходів у сучасних умовах / Д. О. Бесчастна, К. С. Овчаренко, І. О. Ткаченко // Економіка і фінанси №5 травень 2014 с. 15-21;
2. Економічна енциклопедія. [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://studentbooks.com.ua>;
3. Маринович М. Б. Криза моральності / М. Б. Маринович // – К. Український тиждень -2010;
4. Скорик Г. І. Сучасна економічна криза в Україні: передумови, прояви і ризики / Г. І. Скорик, В. В. Барінов // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2010. - Вип. 4. - С. 161-165;
5. Державна служба статистики України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
6. Економічна теорія: вступ, макроекономіка, мікроекономіка. Навчальний посібник /З. Ватаманюк, С. Панчишин, О. Ватаманюк, О. Кузик/ за ред. З. Г. Ватаманюка та О. З. Ватаманюка. – Львів: «Інтелект-Захід», 2008. – 540 с;
7. Експрес-випуск «Доходи та витрати населення України за 2012 р.» // Державна служба статистики України – 2013. – № 02/2-20/120. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
8. Кобзар О.О. Опалько В.В. Аналіз економічної діяльності домогосподарств, як суб'єктів ринкової економіки в Україні / О.О. Кобзар В.В. Опалько // ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ Науково-практичний економічний журнал 2 (06) квітень 2015 с. 65-69;
9. Фаріон М. М. Диференціація доходів населення України: сучасні реалії / М. М. Фаріон // Наука й економіка. - 2014. - Вип. 3. - С. 255-261;
- 10.Гладун О. М. Домогосподарство як елемент економічної системи / О. М. Гладун // Наукові записки університету «Києво-Могилянська академія». – К.: КМ Академія, 2003. – Т. 22, частина II «Суспільні науки». – С. 342-345;

- 11.Вдовиченко, А. Визначення детермінантів заощаджень та споживання населення України на основі емпіричного дослідження / А. Вдовиченко// Економіка України. – 2009. – № 9. – С. 40 -52;
- 12.Карпенко Д. В. Сучасні підходи до трактування сутності категорії "дохід" / Д. В. Карпенко // Економіка Крима. - 2013. - № 1. - С. 166-171;
- 13.Вергелес Т. І. Диференціація доходів населення й економічне зростання в Україні / Світ фінансів – 2011р – Випуск 2 – Тернопіль ТНЕУ с 49-58;
- 14.Диференціація доходів населення України як фактор обмеження економічного зростання / НАУКОВО-АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДНА ЗАПИСКА // ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;
- 15.Казакова Н. Доходи українців в 2012 р. виросли на 14,5% [Електронний ресурс] // УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ НОВИНИ, 2013 – Режим доступу: http://www.unn.com.ua/uk/news/1289587-dokhodi-naselennya-ukrayini-v-2012-r-za-utochnenimi-danimi-virosli-na-14-5?_part=main&_print=1.